
**İLKÖĞRETİM ÖĞRENCİLERİNİN SORUMLULUK DUYGUSU VE
DAVRANIŞ DÜZEYLERİ İLE İÇ-DENETİMSEL SORUMLULUK
İLE DIŞ-DENETİMSEL SORUMLULUK DÜZEYLERİ ARA-
SINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

**A STUDY ABOUT THE RELATIONSHIP BETWEEN THE
RESPONSIBILITY FEELING, BEHAVIOURS LEVEL AND
INTERIOR INSPECTIONAL RESPONSIBILITY, EXTERIOR
INSPECTIONAL RESPONSIBILITY LEVELS OF PRIMARY
EDUCATION STUDENTS**

**Arş. Gör. Yener ÖZEN
Arş. Gör. Fikret GÜLAÇTI
Arş. Gör. Yahya ÇIKILI
Erzincan Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği A.B.D.**

ÖZET

İlköğretim öğrencilerinin karar alma ve uygulamada, sorumluluğu alma ve davranışa yansıtma, denetim odağının iç'ten ya da dış'tan denetimli olma durumuna bakılmıştır. Sorumluluk duygusunun varlığı, davranışa yansımaları ne derecede olduğuna bakılmıştır. İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı ile iç-dış denetimsel sorumluluk düzeyine bakılmış ve elde edilen ölçek ham puanları aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon değerlerine bakılmıştır.

İç-denetimsel sorumluluk duyanların, sorumlu davranışı yaşantılarına aktardığı, dış-denetimsel sorumluluk gösterenlerin, sorumluluğun davranış boyutunda diğerlerine göre daha az kararlılık gösterdiği bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Sorumluluk, Sorumluluk Duygusu ve Davranışı,
İç-Dış Denetimsel Sorumluluk

ABSTRACT

While primary school students having decision and carrying out them taking the responsibility and reflecting it to the behaviours were studied if the control focus was interior or exterior controlled. And also it was studied how existence of responsibility feeling reflected to the behaviours. Responsibility feelings and behaviours of eight class students and interior, exterior inspectional responsibility levels were studied and arithmetics average, standard deviation, correlation levels of the received scala rough scores were studied.

It was found that the ones who had interior inspectional responsibility transferred the responsible behaviour to their lives, and the ones who had exterior inspectional responsibility behaviours were less determinet compared to others in the dimansion of the behaviours of responsibility.

Key Words: Responsibility, Responsibility Feeling, Interior-Exterior Inspectional Responsibility.

GİRİŞ

İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranış düzeyleri ile iç-denetimsel sorumluluk ile dış-denetimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, hızlı değişmelerin yaşandığı günümüz dünyasında, insan bir şeye karar verdiği zaman sonuna kadar gitmeli; ama yaptığı şeyden sorumluluk almasını bilmelidir. Ne yaparsa yapsın, önce niçin yaptığını bilmeli ve daha sonra yaptıklarını hiç kuşkulandırmadan, çekinmeden ve bütün gücünü vererek yapmalı. Yediden yetmişe pek çok birey yerine getirmesi gereken sorumluluklarının bilincinde değildir. Bu kişilerin önemli bir bölümü sahip oldukları çeşitli görevlerin, sorumlulukların neler olduğunu bile tam olarak bilmemektedirler (owens, 1983:22).

Kayıp izin kağıtları, unutulmuş ödevler, okulda unutulmuş çantalar, kitaplar ve açılmak için sizin derse başlamanızı bekleyen kurşun kalemler..... “Bu çocuklar biraz sorumluluk sahibi olmayı ne zaman öğrenecekler?” diye kendimize sorduğumuz da, çocuklar, sorumluluğu biz öğrettiğimiz zaman öğrenirler. Öğretmenin (öğretmek) sorumluluğu kolay iş değildir, öğrenmekte öyle ve öğretmenler tarafından iş şansa bırakılmamalıdır. Sorumluluk hissi kendiliğinden gelişen bir his değildir. Öyleyse çocukların daha sorumlu yetişebilmeleri için bazı tedbirlerin alınması gereklidir (Jerkins,1994:269)

Ana-babalar ve eğitimciler çocukların sorumluluk sahibi birer insan olarak yetişmesini ister ve onlara sorumluluk kazandırmanın yollarını ararlar (Altınköprü 1999:170). İnsanlar tek başlarına, başkalarının da bulunduğu bir ortamda yaşarlar. Bu nedenle yalnız fiziksel çevrelerini değil, içinde yaşadıkları sosyal çevrelere karşı da sorumludurlar (Ruth,1994:148).

Sorumluluğun bir çok çağrışımı vardır. Güvenilir, emniyet edilir kimseler için “sorumluluk sahibi” deriz. “Sorumluluk” aynı zamanda yasal, parasal veya ahlaki sorumluluğu da ifade etmektedir.

Akıl sağlığı alanında “sorumluluk”, mantıklı davranış yeteneğinin yanı sıra terapistin hastaya ahlaki sadakatine de göndermede bulunur. Bu çağrışımların hiç biri bu tartışmayla tamamen ilişkisiz olmasa da burada özel

anlamıyla kullanılacaktır. Sorumluluk yaratmak anlamına gelir. Sorumluluğun farkında olmak, kişinin kendi özünü, kederini, hayat durumunu, duygularını ve hatta acı çekişini yarattığının farkında olmaktır (Yalom,1999:346).

Sorumluluk; erken çocukluk döneminden başlayarak, çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesidir (Yavuzer, 1999:107).

Bir başka kaynakta ise sorumluluk duygusu; “insanın kendine karşı sorumluluğu ile diğer insanlara karşı olan sorumlulukları birbirinden soyutlanmayan olgulardır. İlişki sorumluluğu, diğer insanlara karşı olan görevlerimizi bilimsel olarak yerine getirmekten farklı bir kavramdır ve bunu öğrenmemiş olmanın bedeli içsel yalnızlıkla ödenir (Gençtan, 1996:108).

Bir insan, belirli duyguların ve düşüncelerin uzantısı olarak yaptığı veya yapmadığı şeylerden ötürü başka insanların veya şeylerin etkilendiğini fark edip ifade ederse, bu duyguların düşüncelerin ve davranışların kendisine ait olduğunu kabul ederse, söz konusu duygularının, düşüncelerinin ve davranışlarının sorumluluğunu almış olur (Dökmen, 2000:226).

Faster’e göre; “sorumluluk duygusuna sahip kişinin nitelikleri saymakla bitmez. Ancak ilk ağızdan söylenebilecek sözleri şöyle sıralamak mümkün: Sorumluluk sahibi kişi, kendilerine ve başkalarına karşı saygılıdır. Üstüne düşen görevleri yerine getirir. Kendi işlerini kendi kendine yürütür ve başkalarına gereksiz yere yük olmak istemez. Öz değerinin bilincindedir. Duygu, düşünce ve davranışlarından yalnız kendini sorumlu tutar. Yaşamdan bekledikleri ele verdikleri ile orantılıdır. Hak etmediğini almaya kalkmaz. Çalışkan bir insan, iyi bir ana-baba ve iyi bir komşudur (Lucker, 1994:15).

Ana ve babalar, çoğunlukla sorumluluktan söz açıldığında onu geniş anlamda düşünmemektedirler. Sorumluluğun varlığını veya yokluğunu, çocuğun dağınık odası, okula devamsızlığı, ev ödevlerindeki özensizliği, giyimi, temizliği, huy ve alışkanlıkları gibi daha yalın ve somut olgularda aramaktadır. Bu kanı yanlıştır. Kibar, titiz, düzenli, ödevlerini zamanında yapan bir çocuk da davranışlarında sorumsuz olabilir. Bu durum özellikle yapacağı işleri sürekli olarak uyarılmak suretiyle yapan çocuklarda görülebilir. Çünkü çocuk salt bu nedenle; karar verme, seçme, eylemde bulunma, eylemin sorumluluğunu alma ve öz değerini geliştirme olanağı bulamamıştır.

SORUMLULUK KONUSUNDA KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

VAROLUŞÇU YAKLAŞIM

Varoluşçu felsefeye göre, tüm canlılar içinde yalnızca insan seçme özgürlüğüne sahiptir ve bu seçimin sorumluluğunu alabilir, almalıdır. Sorumluluğun alınması konusunda Sartre, çoğunluktan daha uç görüşe sahiptir. Sartre, bir insanın dünyadaki tüm eylemlerden kendisini de sorumlu sayması gerektiği görüşündedir. Fakat sorumluluk nasıl olup da varoluşsaldır? Ölümün varoluşsal bir konu olduğu açıktır. Ölümlü ve fani olma, varoluşun belirgin getirileridir. Fakat sorumluluk ya da isteklerden söz ettiğimizde kastedilen varoluşsal anlam çok belirgin değildir (Dökmen, 2000:227, Yalom, 1999:347).

Doğulu ve Batılı filozoflar benzer, bir şekilde insanın gerçekliğin yapısından sorumlu olma problemi üzerine kafa yormuşlardır. Kant'ın "felsefedeki devriminin özü, dış gerçeklik görünümünü sağlayan insanın bilinci, insanoğlunun zihinsel yapılarının doğasıdır" şeklindeki görüşüdür. Kant'a göre, uzayın kendisi, nesnel ve gerçek bir şey değil öznel ve ideal bir şeydir; daha önce olduğu gibi, değişmez bir yasa tarafından bütün dış anlamları düzenlemek için zihnin doğasından çıkarılan bir şemadır.

Bu dünya görüşünün bireyin psikolojisi açısından ne anlamı vardır? Bireysel varolma için sorumluluğun anlamını ilk olarak Heidegger, ardından da Sartre keşfetmiştir. Heidegger belirli bir neden yüzünden insandan *dasein* olarak söz etmiş, insan varoluşunun ikili doğasını vurgulamak istemiştir hep. Birey "ordadır" (da), ama aynı zamanda orada olan şeyi de oluşturur. Ego, birinin içinde iki tanedir: Deneysel ego (nesnel ego, orada olan bir şey, dünyadaki bir nesne) ve kendisini ve dünyayı oluşturan (yani, sorumlu olan) aşkın (oluşturan) ego. Bu tarzda algılanan sorumluluk, özgürlüğe ayrılmaz şekilde bağlıdır. Birey dünyayı çok çeşitli şekillerde oluşturacak kadar özgür olmadıkça, sorumluluk kavramının bir anlamı yoktur. Evren rastlantısaldır; her şey farklı biçimde de yaratılabilirdi: Sartre' nin özgürlük görüşü çok kapsamlıdır. İnsan oğlu yalnızca özgür değil, özgürlüğe mahkumdur da. Ayrıca Özgürlük dünyadan **sorumlu** olmanın ötesine geçmektir. İnsan ayrıca kendi hayatından da tamamen sorumludur, yalnızca hareketlerinden değil, hareket etmedeki başarısızlıklarından da sorumludur (Russel, 1978:259-69).

Varoluşu bu tarzda yaşamak sersemletici bir histir. Hiç bir şey görüldüğü gibi değildir. İnsanın altındaki zemin açılmış gibi görünür. Gerçekten *zeminizlik*, **sorumluluk farkındalığının** öznel deneyimi için yaygın kullanılan bir terimdir. Kendi özgürlüğümüzden kaçmamıza izin veren oyunlar, herhangi birini yutmak "otantik olmayan şekilde veya samimiyetsiz"

yaşamaktır. Sartre, kendi projesinin “insanları samimiyetsizlikten kurtarıp, **sorumluluk** üstlenmelerine yardımcı olmak” olduğunu düşünmüştür.

GESTALT YAKLAŞIM

Gestalt terapide **sorumluluk** konusuna yaklaşım, danışma (terapi) kurgusu içinde işlenmiştir. Perls'in yaklaşımı sorumluluktan kaçışın tanınip önünün kesilmesi gerektiği temel kavramına dayanır. Bir semptomla çalıştığımız sürece, semptom daha da kötüleşecektir. Kendinize yaptığımız şeyin, semptomu nasıl ortaya çıkardığınızın, hastalığı nasıl ürettiğinizin, varoluşunuzu nasıl sağladığınızın sorumluluğunu üstlendiğinizde kendinizle ilişkiye girdiğiniz an gelişim başlar, bütünleşme başlar (Perls, akt. Russel, 1978:224).

Perls, sorumluluktan kaçınma tarzlarını tanımladıktan sonra hastanın çaresizliğe dönüştürmesini istiyordu. Hastanın her hareketi, her duygusu, her düşüncesi için sorumluluğu üstlenmesi isteniyordu. Perls bazen “Sorumluluğu alıyorum” biçiminde yapılandırılmış eksersizler kullanıyordu: Her ifadeyle hastaların, “.. ve ben bunun sorumluluğunu alıyorum,” cümlesini kullanmalarını istiyoruz. Örneğin, “Ayağımı oynattığının farkındayım ve bunun sorumluluğunu alıyorum,” “sesim çok alçak... ve bunun sorumluluğunu alıyorum,” “şimdi ne söyleyeceğimi bilmiyorum... ve bilmemenin sorumluluğunu alıyorum”

Perls hastaların bütün iç çatışmalarının sorumluluğunu da almasını istiyordu. Terapötik bir karşılaşmanın tarifi Perls'ün sorumluluğa yaklaşımını göstermektedir. Sorumluluğun üstlenilmesi Perls için bireyin, çoğu kez başkalarına yansıtılan nahoş duygular dahil olmak üzere bütün duygularının sorumluluğunu alması anlamına geliyordu. Eleştirel oluşumuzun sorumluluğunu almak istemeyiz, bu nedenle eleştiriyi başkalarına yansıtırız. Ayrımcı olma sorumluluğunu almak istemeyiz, böylece bunu dışarıya yansıtır ve reddedilme korkusu içinde yaşarız. Ve en önemli sorumluluklardan biri yansıtılmamızın sorumluluğunu almak ve yansıttığımız şey haline gelmektedir (Perls, 1985:79).

Daha önceden inkar ettiği parçalarını talep etmesiyle bireyin deneyimi zenginleşir: birey kendi içinde ve kendi dünyasında çok rahattır.

Kuşkusuz, hayatımızın sorumluluğunu almak ve deneyim ve yetenek zengini olmak aynı şeydir. Ve benim yapmayı umut ettiğim şey... her duygu, yaptığımız her hareket, sahip olduğumuz her düşünceyle –ve başkalarının sorumluluğunu bırakarak- neler kazandığınızı anlamanızı sağlamaktır (Perls, 1985, s.79). “Başkalarının sorumluluğunu bırakmak” psikoterapi

için hayatı derecede önem taşımaktadır. Perls hastanın kendisine bırakılmasını sağlamak için başkalarını, özellikle de terapist, manipüle etme çabasının çok iyi farkındadır. Terapistin hemen yapması gereken üç görev vardır: hastanın kendi desteği dururken nasıl başkalarından destek almaya çalıştığını görmek, olayın içine çekilip hastaya bakmaktan kaçınmak ve hastanın manipülatif davranışı karşısında ne yapacağını bilmek (Perls 1985:44).

Geşalt yaklaşım sorumluluğa da Danışma-Terapi boyutuyla ilgilenmiştir. Günümüzde geşalt yaklaşımı benimseyen eğitimciler sorumluluk konusunda yeni eğitim programları ve okulda uygulanacak öğretmen, idareci, ebeveyn eğitimi programları ortaya konmuşlardır.

SEÇİM TEORİSİ VE GERÇEKLİK TERAPİSİ

Seçim teorisi, bir *iç kontrol psikolojisi*dir, hayatımızın yönünü belirleyen seçimleri neden ve nasıl yaptığımıza açıklık getirir. Sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Kişinin yetiştiği ortamda kendine **seçim yapma** ve **seçimin sonuçlarından sorumluluk alma** fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişmez. Bu nedenle çocukların kendi düşüncelerini söyleme ve uygulama olanağı verilmeyen ailelerde çocuklar olgunlaşamazlar (Cüceloğlu, 1999:193)

Şimdiye kadar dünyanın her yerinde kabul edilmiş, kişisel özgürlüğü yok ettiği için ilişkileri koparan bu psikolojiye *dış kontrol psikolojisi* diyoruz. Söz konusu kontrol, hayatımız için oluşacak bir tehdit kadar ciddi boyutlara ulaşılabilen; istemediğimiz bir şeyi yaptırmaya zorlama teşebbüsüdür. Sonuçta, hislerimizin ve yaptıklarımızın kontrolünün başkalarının elinde olabileceğine inanırız. İçinde bulunduğumuz duyguları hissettirenler yada yaptıklarımıza asıl neden olanlar onlardır. Bu inanç hepimizin ihtiyaç duyduğu ve arzu ettiği kişisel özgürlüğü alır götürür.

Dış kontrol psikolojisinin dünyaca kullanılan temel prensibi şudur: Yanlış yapanları cezalandırın. Böylece, söylediğimiz doğruları yerine getireceklerdir. Yapmasını istedikleriniz için onları ödüllendirin ki, kendilerinden istediklerimizi yapmaya devam etsinler.

Yaşanan bunca mutsuzluğun kaynağı dıştan gelen kontrol ise, neden hemen herkesin seçimi bu yönde oluyor? Cevabı basittir. İşe yarıyor da ondan. Güçlü olanların işine yarıyor. Güçsüz insanların işine yarıyor. Çünkü bu, kendilerine uygulananların aynısını başka birileri üzerinde gerçekleştirme ümidiyle yaşıyorlar. Böylece hem yaşamın sorumluluğunu almıyorlar, hem de sorumluluğu başkalarına yüklüyorlar.

Çoğumuz dünyayı iki gruba ayırırız. Sahiplenme kavramını gerçekten düşünmeden yaparız bunu. İlk grupta bize ait olduklarını düşündüklerimiz ya da sahiplenmeye çalıştıklarımız yer alır. Bunlar; sevgilimiz, eşimiz, çocuklarımız, öğrencilerimiz ya da bize bağlı olarak çalışan kişilerdir. İkinci grup, bize ait olmalarının söz konusu olmadığı ve sahiplenmeye de çalışmadıklarımızın grubudur. Genellikle geniş olan bu grupta iyi arkadaşlar, tanıdıklar, patronlar gibi güçleri bizim üzerimizde olanlar ve tabii ki tanımadığımız kimseler yer alır.

Seçim teorisinin öğrenmenin iyi bir yolu, bu iki gruptan kişilere yaklaşım tarzını incelemektir. En iyi arkadaşınız, patronunuz ve yabancı birine davranışınızla, hayatımız da geri kalan kişiler için nasıl bir tutum içinde karşılaştırın. Patronunuz ve ya arkadaşınızla olan ilişkilerinizde zorlayıcı bir tutum için de olmamanızın nedenini buluyorsunuz. Tanıdıklarınıza karşı yaklaşımınız da böyledir, yabancılar içinde. Çünkü, sonuçta sizin incitebilir hatta öldürebilirler. Neden kendimizi yaşamıyoruz? Neden başkalarına istemediklerini yaptırmaya çalışıyoruz? Hem de çoğu zaman bizi bir yere götürmezken!

İlk olarak, dış kontrol psikolojisinin görüşlerinden üçüne detaylı olarak üçüne yer verilecektir.

İlk Görüş: Çalan bir telefona cevap veriyorum; zil çaldığında kapıyı açıyorum, kırmızı ışıkta duruyorum; veya bunlar gibi bir sürü şey yapıyorum. Bunları yapmamın nedeni dıştan gelen basit uyarılardır.

İkinci Görüş: Başkalarına, yapmak istemeseler de istediklerimi yaptırabiliyorum. Aynı şekilde, başkaları da düşünce, davranış ve duygularımı kontrol edebilir.

Üçüncü Görüş: Söylediklerimi yapmayanları küçük düşürmek, tehdit etmek ya da cezalandırmak. Hatta bu benim ahlaki yükümlülüğümdür. İstediklerimi yerine getirmelerini sağlayacaksa onları ödüllendirmek için aynı şey geçerlidir.

Bütün bu görüşlerin temelini oluşturan davranışlarımızın bizim dışımızda yönlendirildiği düşüncesi yanlıştır. Dünyanın düz olmadığı, ancak biri bunu sorgulayınca anlaşılıyordu. Dış kontrole ilişkin bütün görüşler sorgulandığında şimdiye kadar doğru olarak kabul edilenin aslında yanlış olduğu anlaşılır. Bilgi, kontrol demek değildir. Seçim teorisine göre uyarılar mevcut değildir. Bir insan belli bir seçim yapması için devamlı olarak kontrol eden bir şey yoktur.

Bilgi bize bir şey yaptırılmaz. Onu göz ardı edebilir ve ya uygun bulduğumuz şekilde değerlendiririz. Bizler makine değiliz. Bize söylenenleri yapmamıza sebep olan, elimizdeki bilgiyi temel olarak yaptığımız seçimlerdir (Glasser, 1999:9-26)

Sorumluluk konusundaki araştırma bulguları genelde; danışma ve psikoterapi bağlantılıdır. Ama yine sorumluluk üzerine literatür de birebir bağlantılı bir araştırma bulgusu yoktur Hem yurt içi, hem de yurt dışı araştırmalarında dolambaçlı yollardan yaklaşıldığında; yurt dışı araştırmalarda en fazla ilişkili olanlar, Dış kontrol odağı ile ilgili bilgiler elde edebiliyoruz. Sorumluluk konusunda dış kontrol odaklı olanların daha fazla yetersizlik duygusuna sahip olduklarını görüyoruz. Fitzpatrick ve diğerleri (1974); sorumluluk duygusundan yoksun olanların daha fazla mizaç bozukluğuna sahip olduklarını, daha gergin, daha anksiyeteli, düşman tavırlı ve kafaları karışmış olduklarını görüyoruz (Akt; Yalom: 414).

Sorumluluktan kaçan kişilerin, daha az başarılı oldukları, politik olarak daha az aktif olduklarını, daha az hayal gücüne sahip oldukları, daha fazla hayal kırıklığı yaşadıkları ve daha kuruntulu olduklarını söylenmektedir.

Türkiye de sorumluluk duygusu geliştirme, davranış edinme programları ve ya araştırmaları henüz bulunmamaktadır. Yalnızca, Ersöz (1998)e ait bir doktora çalışmasında cinsel kimlik kazanımın da rol tanımlamasına ait sorumluluk ediniminden bahsetmektedir. Gürkaynak ve arkadaşları (1998) **Yurttaş Olmak** adlı yapıtlarında, vatandaşlık sorumluluğuna ait bir projeleri bulunmaktadır, Özen'in **Sorumluluk Eğitimi** (2001) adlı bir kitabı bulunmaktadır.

YÖNTEM

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu araştırmanın modeli, betimsel survey olup: İlköğretim ikinci kademe 8. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışının, iç deneimsel sorumluluk, dış deneimsel sorumluluk düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiştir.

EVREN VE ÖRNEKLEM

Bu araştırmanın evreni 2001-2002 yılı Eğitim-öğretim yılı Ankara ili Keçiören bölgesi İ.Ö.O, 8. Sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. İzin alınan 12 okuldan toplam 337 öğrenciden oluşmaktadır.

Araştırmanın örnekleme ise, bu okulların 8. Sınıf öğrencilerinden random yöntemiyle seçilen 180 öğrenci oluşturmaktadır.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu araştırmada gerekli bilgileri toplamak amacıyla, iki araç kullanılmıştır. Araçlardan biri araştırmacı tarafından geliştirilen, *Sorumluluk duygusu ve davranışı değerlendirme envanteri*'dir.

Diğeri ise yine araştırmacı tarafından geliştirilen, *İç-denetimsel sorumluluk, dış-denetimsel sorumluluk ölçeği*'dir.

Sorumluluk duygusu ve davranışı değerlendirme envanteri

Bu envantere, günlük hayatta yaşadığımız sosyal durumlar verilmiştir. Envanter, sosyal durumlar karşısında, duyulan sorumluluk bilincini değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Her madde, hem sorumluluğun duygu boyutunu, hem de davranış boyutunu değerlendirmeye yöneliktir.

Bu envanter A.B.D ki sorumluluk üzerine yapılmış çalışmalar, okul uygulama modelleri taranarak Özen (2000) tarafından geliştirilmiş ve geliştirme aşamasında, yazılımında ve maddelerin sıralamasında uzman görüşüne başvurulmuştur.

Bu envantere 24 sosyal durum karşısında yaşanan sorumluluk duygu düzeyi ve buna bağlı olarak sorumluluk davranış düzeyinin derecelendirilmesinden oluşmaktadır. Duygu boyutu sosyal durumlarda yaşanan sorumluluk duygusunu ifade ederken, davranış boyutu da bu duyguya bağlı olarak gerçekleşen sorumluluk davranışının yaşanma sıklığını ifade eder. Böylece yaşamda sorumluluk duygusunun, yaşamı ne derece etkilediğini ve davranışa ne derece yansıdığını ölçmektedir.

Ölçek dörtlü derecelendirilme ölçeği olarak uzmanlar tarafından yapılandırılmış görüşmeler ile doldurulabileceği gibi -özellikle küçük öğrenciler için- bireylerin kendisine verilerek de değerlendirilebilen (self-report) bir ölçektir.

Envanterin cevaplanmasında 4 dereceli yanıt şıkları duygu düzeyi için "Her Zaman Sorumluluk Duyarımdan, "Hiç Bir Zaman Sorumluluk Duyuma"ma doğru giden şekilde olup, duyguya bağlı davranış düzeyi için; "Her Zaman Sorumlu Davranımdan, "Hiç Bir Zaman Sorumlu Davranmam"a giden şekildedir.

Ölçeğin puanlanması, ölçeğin duygu ve davranış boyutlarından alınan puanların toplanması ile yapılmıştır. Bunun için a'ya 4, b'ye 3, c'ye 2 ve

d'ye 1 verilmiştir. Ölçekten alınan en düşük puan 48 en yüksek puan 192'dir. Genel guruptan elde edilen puanın aritmetik ortalaması bulunur ve ortalamanın altındakiler için sorumluluk duygusu ve davranışı düşüktür denilebilir.

İç-denetimsel sorumluluk, dış-denetimsel sorumluluk ölçeği

Bu ölçekte,değişik yaşantı durumları verilmiştir. Bireylerden, verilen bu yaşantılar karşısında, gösterilen davranış biçimini belirtmeleri istenmektedir.

Bu ölçek, bireyin sosyal durumlar karşısında sorumlu davranma erkini nereden aldığını belirlemek amacıyla Özen (2000) geliştirilmiştir. Ölçek 10'u düz, 10'u ters yönde kodlanmış 20 ifadeden oluşmaktadır.

4'lü dereceleme ile puanlanan ölçek, olaylar ve durumlar karşısında sorumlu davranış modeli gösterdikleri sorulmaktadır. Cevap olarak da yazılı ifadeyle; asla, nadiren bazen ve daima şeklinde cevap vermeleri istenir. Ölçekten alınan en düşük puan 20, en yüksek puan 80'dir. Puan artıkça dış denetim artmaktadır.

Puanlama bireyin işaretlediği rakamları toplamaktan ibarettir. Ancak olumlu cümleler, ters puanlanma için puanlama yapılmadan önce bireyin işaretlemiş olduğu 1 puanın 4'e, 2 puanın 3'e, 3 puanın 2'ye ve 4 puanın da 1'e çevrilmesi gerekmektedir.

Ölçek Özen (2000) tarafından yarısı düz, yarısı ters olacak şekilde yazılmıştır. Ölçeğin geçerlilik çalışmasında Locus Of Control Test Kullanılmış ve korelasyon (.67) olarak bulunmuştur.

Testin güvenilirliği için, iç tutarlılık ve testin tekrarı yöntemi kullanılmıştır. İç tutarlılığı Alfa=0.94, tekrar test güvenilirliğinin de ($r=.73$) düzeyinde anlamlı olduğu bulunmuştur.

VERİLERİN TOPLANMASI

Verilerin toplanması, Ankara ili, Keçiören bölgesi İ.Ö.O 8. Sınıf öğrencilerine bahar dönemi Nisan (2002) ayında uygulanmıştır.

Ölçekler, araştırmacı tarafından, okullara rehber öğretmen ve sınıf öğretmenleri yardımıyla uygulanmıştır. Uygulama süresi yaklaşık 45 dakika sürmüştür. Cevaplama başlamadan önce gerekli açıklama öğrencilere ve yardımcı öğretmenlere yapılmıştır.

VERİLERİN İSTATİSTİKSEL ANALİZİ

Uygulama yapıldıktan sonra, ölçekler puanlanarak, bilgisayara kaydedilmiştir. Ölçeklerden elde edilen puanların aritmetik ortalamaları, standart sapmaları ve korelasyon hesaplamaları için SPSS paket programı kullanılmıştır.

Öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı envanterinden aldıkları puanları ile, iç denetimsel sorumluluk, dış denetimsel sorumluluk ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı korelasyon katsayısı ile hesaplanmıştır. Bulunan ilişkinin anlamlılık kontrolü için hata payı 0.05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda, sorumluluk duygusu ve davranışı ile iç denetimsel sorumluluk, dış denetimsel sorumluluk arasında ilişkiyi göstermek için elde edilen bulguya yer verilmiştir.

Araştırmada “ İlköğretim öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı ile iç denetimsel sorumluluk, dış denetimsel sorumluluk arasında bir ilişki var mıdır?” Şeklinde bir soru sorulmuştur. Bu soruyu yanıtlamak için S.D.D.E’den ve İ.D.S, D.D.S’den elde etmiş oldukları puanların aritmetik ortalaması, standart sapması ve korelasyon değerleri tablo-1’de verilmiştir.

Tablo-1

İstatistikler	N	X	S	r	Önem Düzeyi
Ölçek Puanları					
Sorumluluk Duygusu ve Davranış Envanteri	180	99	19,62	.45	P<.05
İç-Denetimsel Sorumluluk - Dış-Denetimsel Sorumluluk Envanteri		37	9,93		

Tablo-1’de görüldüğü gibi, S.D.D.E ile İ.D.S, D.D.S puanların arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki ($r=.45$; $P<.05$) olduğu ortaya çıkmıştır.

TARTIŞMA VE YORUM

Araştırmada, ilköğretim öğrencilerinin S.D.D.E puanları ile İ.D.S, D.D.S puanları arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki ($r=.45$; $P<.05$) olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre öğrencilerin sorumluluk düzeyleri yükseldikçe iç denetim düzeylerinin de yükseldiğini söylemek mümkündür. Diğer bir ifadeyle sorumlulukla denetim iç odağı arasında doğru orantılı bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Bulgular ışığında sorumluluk kazanmanın da iç denetimin etkin olduğu, sorumsuz kişilik de ise tüm eylem sürecinin ve sonuçlarının bir diğeri-ne, ötekine yüklemenin etkin olduğunu böylece sorumluluktan rahatça kaçıldığı görülmektedir.

Bulgulardan hareketle dış denetimli bireylerin sorumluluktan kaçtukları, iç-denetimli bireylerin ise karar verme sürecinden başlayarak eylemin sonucuna kadar tüm sorumluluklarının bilincinde olarak hareket ederek sorumluluğu yükledikleri gözlenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırma sonucunun genel bir değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sonucunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Çok sayıda insan yaşamının akışında karar vermede, karar sürecindeki iradeyi kullanma, var olan seçenekleri tanımlayabilme ve birini seçebilme, eyleme geçirme ve bunu gerçekleştirme; gerçekleştirdiği eylemin so-

rumluluğunu açık bir bilinçlilikle alabilme konularında fazla kendi kontrol ve denetim mekanizmalarını kullanamıyoruz.

Yaşamımızda çok rastlanmıştır; alınan zayıf notun sorumlusu öğretmendir, kötü giden evliliğin sorumlusu anne-babadır, kendine bir gömlek almanın sorumluluğunu da eşlerine yükleyen ve bunu da büyük bir gururla anlatan bireyleri her gün çevremizde görmekteyiz. Ödevlerini yapmayan, okulu sürekli asan, yaşadığı ülkenin siyasi ve ekonomik durumu hakkında en ufak bir bilgisi olmadan sözüm ona siyaset yapan bireyleri ve çocukları her gün görüyoruz. Sosyal yaşamdan ve onun sorumluluğundan kaçarak problemlerini çözmeye çalışan bireyler tıklandıkları noktada bir danışma ortamında dahi iyileşmenin sorumluluğunu almayan ve terapistine yıkan bireyleri gözlemekteyiz.

Bu araştırma sonucunda ortaya çıkan, ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin sorumluluk duygusu ve davranışı ile iç denetimsel, dış denetimsel sorumluluk alma düzeyleri arasında ilişki olduğuna dair bulguya dayanarak uygulayıcı ve araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir;

1. Öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışı kazanmada, iç kontrol ve denetim mekanizmalarının etkin olduğunu görüyoruz. Bunu etkin kılmak için öğrenciler benlik saygısı eğitimi verilmelidir.
2. Sorumluluk programı geliştirilirken, ebeveynler, öğretmenler, okul idaresi ve arkadaş grupları da hesaba katılmalıdır. Eğitim programı bunları da içermelidir.
3. Okul ortamında akademik çalışmalar kadar, sosyal yönden geliştirmeye önem vererek, sosyal etkinliklere aktif katılımların sağlanması için, gençlik örgütlerinin kurulup işlevsel hale getirmeleri ile sosyal yönlerinin gelişmesi sağlanabilir.
4. Sorumluluk duygusu ve davranışı ile ilişkili (karar verme, iradeli davranma, seçim yapma, özgürlüğü kullanma, ana-baba tutumları, yaş, cinsiyet, Vs. de ilişkilendirilerek daha geniş örneklem gruplarını da inceleme konusu yapılabilir.
5. Hem sorumluluk konusunda hem de sorumluluğu alma odağı konusunda yeni ölçekler geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Altınköprü, T., (1999) **Çocuğun Başarısı Nasıl Sağlanır**, Ankara, Hayat Yayıncılık..
- Cüceloğlu, D., (1999) **Anlamli ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı**, İstanbul, Sistem Yayıncılık.
- Dökmen, Ü. (2000) **Varolmak Gelişmek Uzlaşmak**, İstanbul, Remzi Kitapevi.
- Fizpatirik, J. (2000) "Developing Responsible Behavior in Schools", İstanbul Kültür Koleji Yayınları.
- Gençtan, E. (1996) **İnsan Olmak**. İstanbul, Remzi Kitapevi
- Glasser, W. (1999) **Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi**, İstanbul, Hayat Yayıncılık.
- Jerkins, D. (1994) "An Eight-Step Plan for Teaching Responsibility". High School Educational Research Association. (14) 269-270
- Luckner, J. (1994) "Developing Independent And Responsible Behaviors In Students Who Are Deaf or Hard of Hearing." Teaching Exceptional Children. (26-2):13-17
- Owens, T. (1983) "Helping Youth Become More Responsible". American Educational Research Association. 67:22
- Özen, Yener. (2001) Yarına kalmak Adına Sorumluluk Eğitimi, Nobel Yayınları, Ankara
- Perls, F. (1985) **Gestalt Therapy**. Bantam Books, New York. (1993) **İçimizdeki Çocuk**. Çev: Nevzat Erkman, İstanbul, Söz Yayıncılık.
- Russel, J. (1978) "Sartre, Therapy and Expanding The Concept of Responsibility", American Journal of Psychoanalysis. (38): 259-69
- Ruth, W. (1994) "Goal Setting, Responsibility Training." Psychology in The Schools. (31-2): 146-55
- Yalom, H. (1999) **Varoluşçu Psikoterapi**. Çev: Zeliha Babayiğit, İstanbul, Kabalacı Yayıncılık.
- Yavuzer, H (1987) **Çocuk Eğitimi El Kitabı**. 6. Baskı. İstanbul Remzi Kitapevi